

नेपालमा कुशासन र संस्थागत दण्डहीनता सिर्जनामा लोकमानसिंह कार्कीको भूमिका : मेडिकल शिक्षा क्षेत्रको अध्ययन

जीवन क्षेत्री

पृष्ठभूमि

“संविधानमा भएको व्यवस्था बमोजिम कुनै सार्वजनिक पदधारण गरेको व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कानून बमोजिम अनुसन्धान गर्न वा गराउन सक्नेछ ।” अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग (अदुअआ) को वेबसाइटमा उल्लिखित यो वाक्यले सो संवैधानिक निकायको काम, कर्तव्य र अधिकारको निचोड दिन्छ । नेपालको संविधान, २०१९ को दोस्रो संशोधन २०३२ मार्फत गठन भएको अख्तियार दुरुपयोग निवारण आयोग, नेपालको संविधान २०४७ अनुसार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा परिणत भयो । यसपछि अदुअआको कार्य क्षेत्रमा पहिले झैं भ्रष्टाचार सम्बन्धी अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजन कायमै राखियो भने त्यस सम्बन्धी निर्णय गर्न सक्ने व्यवस्था हटाइयो ।^१

नेपालको संविधान, २०७२ मा चाहिँ अदुअआको कार्यक्षेत्रबाट पहिले रहेको “अनुचित कार्य” हटाएर “भ्रष्टाचार” मात्र कायम राखियो (शर्मा सन् २०१५) । फल स्वरूप त्यस पश्चात् नेपालमा अदुअआको कार्यक्षेत्र सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिमाथि भ्रष्टाचारको आरोप वा उजुरीमाथि छानबिन गरेर विशेष अदालतमा मुद्दा चलाउनेमा सीमित छ ।

नेपालमा भ्रष्टाचार निरन्तर बढिरहेको भन्ने आम गुनासो ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलले बर्सेनि प्रकाशित गर्ने “कोरप्सन पर्सेप्सन इन्डेक्स” ले पनि देखाउँछ (द काठमाण्डू पोष्ट सन् २०१७) । यो अवस्थामा भ्रष्टाचार नियन्त्रणबारे आम मानिसको चासो र चिन्ता हुनु स्वाभाविक हो । खास गरी, राजनीतिक संक्रमणकाल अस्वाभाविक रूपमा लम्बिनु र दुई दशकदेखि स्थानीय चुनाव हुन नसक्नुलाई भ्रष्टाचार संस्थागत हुनुको प्रमुख कारण मानिन्छ (उपाध्याय र घिमिरे २०७३) । भ्रष्टाचार नियन्त्रणकै लागि भनेर बनेको संवैधानिक निकाय

^१ अदुअआको वेबसाइट <http://ciaa.gov.np> मा उपलब्ध जानकारी, जेठ ४, २०७४ मा हेरिएको ।

अपेक्षित रूपमा प्रभावकारी नभएको, बरु त्यसको दुरुपयोगका कारण विधिको शासन कमजोर भएको आवाज पछिल्लो समयमा उठेका छन् (अधिकारी २०७३) ।

भ्रष्टाचारको समस्या गहिरीँदै गएको अवस्थामा आम नागरिकले अदुअआ जस्तो संवैधानिक निकायबाट धेरै अपेक्षा राख्नु स्वाभाविक हो । त्यसका लागि विभिन्न चरणमा देशको भ्रष्टाचार विरोधी निकायबाट खोसिएका अधिकार र कार्यक्षेत्रमध्ये भ्रष्टाचारका मुद्दाहरूमा निर्णय गर्ने अधिकार फिर्ता गरिनुपर्ने भन्ने अहिले नेपालमा बहस भएको पाइँदैन । यद्यपि, अनुचित कार्यमाथि छानबिन गर्न पाउने जिम्मेवारी फेरि सो निकायमा फर्काउनुपर्ने र निजी क्षेत्रलाई भ्रष्टाचार विरोधी निकायको कार्यक्षेत्र भित्र ल्याउनुपर्ने आवाज उठेको भन्ने छ (उपाध्याय र घिमिरे २०७३) ।

लोकमानसिंह कार्की अख्तियारको प्रमुख भएको बेला (वि.सं. २०७०-२०७३) अदुअआ संस्थाकै नेपालमा औचित्यबारे प्रश्न उठिरहेका थिए । जस्तो कि, हाम्रो जस्तो गरीबी र नैतिक धरातल भएको देशमा अदुअआ जस्तो बेलगाम र अपरिमित अधिकार बोकेको संस्थालाई संवैधानिक निकायका रूपमा राखिनु ठीक हो कि हैन (विजयकुमार २०७३) ? के नागरिकलाई सार्वभौम मानिएको हाम्रो व्यवस्थामा जनप्रतिनिधिलाई नै त्राहिमाम पार्न सक्ने, पदीय दुरुपयोगको असीमित सम्भावना भएको र अर्को कुनै निकायप्रति जवाफदेही हुनु नपर्ने अदुअआ जस्तो निकाय आवश्यक छ (क्षेत्री २०७३) ?

समाजमा भ्रष्टाचार बढिरहेको छ भन्ने कुरा सबैले मान्दामान्दै त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने बलियो संवैधानिक अधिकार पाएको निकायलाई झन् बलियो बनाउनुको सट्टा त्यसको औचित्यमा नै प्रश्न उठ्ने विरोधाभासपूर्ण अवस्था कसरी सिर्जना भयो ? यो प्रश्नको गहन उत्तर खोज्नु आवश्यक छ । निकट विगतमा संवैधानिक निकायका रूपमा अदुअआको कार्य सम्पादनलाई नजिकबाट नियाल्नु त्यस्तो उत्तर खोज्ने प्रक्रियाको पहिलो कदम हुन सक्छ । त्यसो गर्दा स्वभावतः वैशाख २५, २०७० मा कार्यकाल शुरू गरेर कात्तिक ५, २०७३ मा नेपालको संसदबाट महाभियोगको प्रक्रियाद्वारा निलम्बनमा परेका तथा लगत्तै पुस २४, २०७३ मा सर्वोच्च अदालतद्वारा बर्खास्त गरिएका अदुअआका तत्कालीन प्रमुख आयुक्त कार्कीको तीन वर्षभन्दा लामो कार्यकालको मिहिन अध्ययन हुनुपर्छ । यो अध्ययनले संवैधानिक निकायका रूपमा अदुअआले कस्तो भूमिका खेलेको वा अपेक्षित भूमिकाबाट कति चुक्यो भन्ने प्रश्नका साथै समग्रमा नेपाली समाजमा सुशासन र जवाफदेही शासन निर्माणको प्रयास कति चुनौतीपूर्ण छ भन्ने समेत देखाउँछ ।

अख्तियार प्रमुखका रूपमा कार्कीको कार्य सम्पादनका अनेक आयाम छन् । तीमध्ये उनले कार्यक्षेत्र मिचेर निहित स्वार्थवश चालेका कदमहरूले २०७३ सालभरि नेपाली सञ्चार माध्यममा ठाउँ पाए । उनका त्यस्ता कदमहरूमध्ये पनि मेडिकल शिक्षाको क्षेत्रमा गरिएको हस्तक्षेप टड्कारो भएर सतहमा आयो । मेडिकल शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुधारका लागि

लामो अभियान चलाएका डा. गोविन्द केसीले असार २६, २०७३ देखि शुरू गरेको आफ्नो आठौँ आमरण अनशनका बेला कार्कीमाथि मेडिकल शिक्षाका जिम्मेवार नियामक निकायमा नाजायज हस्तक्षेप गरेको आरोप लगाउँदै महाभियोग लगाउने माग राखेपछि सञ्चार माध्यम र नागरिक स्तरमा कार्कीको कार्य सम्पादनबारे व्यापक बहस भयो (गौतम सन् २०१६)। यो लेख मूलतः अखितयारले कार्यक्षेत्र मिचेर नेपाल मेडिकल काउन्सिल र विश्वविद्यालयको हस्तक्षेपलाई उजागर गर्ने क्रममा सञ्चार माध्यमहरूले बाहिर ल्याएका कागजातमा केन्द्रित हुनेछ। साथै, यसमा मेडिकल शिक्षासँग सम्बन्धित तर प्रकाशन हुन बाँकी कागजातहरूलाई पृष्ठभूमि सहित राखेर हेरिएको छ।

आम रूपमा कार्कीको कार्यशैली उजागर गर्न उनले मिडियासित गरेको व्यवहार, विरोधीहरूमाथि साँधेको प्रतिशोध र न्यायालयले उनका गतिविधिमाथि लगाएको अंकुशबारे समेत छोटकरीमा चर्चा गरिनेछ। खास गरी मेडिकल शिक्षा क्षेत्रका नियामक निकाय, विश्वविद्यालय र नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा कार्की नेतृत्वको अदुअआले गरेको हस्तक्षेपको पूर्ण चित्र बाहिर ल्याउन अदुअआ र ती निकायबीच विभिन्न मितिमा आदानप्रदान भएका पत्रलाई यो लेखमा तिनको पृष्ठभूमि र औचित्य सहित समावेश गरिएको छ।^२

तत्कालका लागि यो चर्चाको केन्द्रमा कार्की भए पनि यसबाट निस्कने निचोड अदुअआका लागि अर्थपूर्ण हुनेछ। यस्ता संस्थाको विरासत निर्माण तिनको नेतृत्वकर्ताको कार्य सम्पादनबाट हुने गर्छ। जुन प्रणाली र प्रवृत्तिबीच कार्की अदुअआ प्रमुख भएर काम गरे, त्यो प्रणाली र खास गरी नेतृत्वमा रहने राजनीतिक दलको प्रवृत्ति कायमै रहेकाले कार्कीको बहिर्गमनसँगै अदुअआको नियुक्ति प्रणाली र कार्य सम्पादनमा आधारभूत परिवर्तन हुने देखिँदैन। त्यसैले कार्कीको कार्यकालको मिहिन अध्ययनले हामीलाई भ्रष्टाचार विरोधी निकायले खेपिरहेका चुनौती र सीमाबारे बुझ्न सघाउनेछ।

मेडिकल शिक्षामा कार्की नेतृत्वको अदुअआको प्रभाव र हस्तक्षेप

तीन वर्षभन्दा बढी समयसम्म कुनै आयुक्तको नियुक्ति हुन नसकी अस्तव्यस्त अवस्थामा पुगेको अदुअआमा वैशाख २५, २०७० मा लोकमानसिंह कार्की प्रमुख आयुक्तका रूपमा नियुक्त भए (द काठमाण्डू पोस्ट सन् २०१३)। २०६२-२०६३ को जनआन्दोलनका बेला नेपाल सरकारको मुख्य सचिवको भूमिकामा रहेर आन्दोलनकारीमाथि दमन गर्न मुख्य भूमिका खेलेको भन्दै आन्दोलनको सफलता पछाडि बनेको सरकारले “भविष्यमा

^२ मेडिकल शिक्षा बाहेकका क्षेत्रमा समेत कार्कीको कार्यकालका उल्लेखनीय घटनाक्रम चाहिँ यहाँ समेटिने छैनन्। समग्रतामा तिनको अध्ययन गर्नका लागि कार्कीविरुद्ध वैशाखदेखि पुस २०७३ सम्म नेपालमा चलेको अभियानका क्रममा तयार पारिएको सामग्रीका लागि क्षेत्री र थापा (सन् २०१६) हेर्नुहोस्।

कुनै पनि सरकारी पदका लागि अयोग्य हुने” निर्णय गरेको थियो। कर्मचारीका रूपमा आफ्नो कार्यकालमा अनेक विवादमा मुछिएका कार्कीको अदुअआमा भएको नियुक्ति त्यति बेलै नैकै विवादास्पद बनेको थियो। आफूलाई ठूला भ्रष्टाचार काण्डमा उन्मुक्ति दिने शर्तमा राजनीतिज्ञले उनको नियुक्ति गरेका त होइनन् भन्ने गम्भीर प्रश्न उठेको थियो (क्षेत्री २०७३)। कार्कीको नियुक्तिपछि चाहिँ खास गरी कार्यक्षेत्र मिचेर अदुअआले गरेका अनेक कामका कारण उनी विवादमा तानिए। उनीमाथि अदुअआलाई संविधानले दिएको भ्रष्ट व्यक्तिहरूउपर छानबिन गरेर मुद्दा चलाउने मुख्य भूमिकाबाट चुकेको तर न्यायपालिका वा व्यवस्थापिकाले झैँ अनेक खाले निर्देशन दिएर राज्यका अरू निकायलाई प्रभावित पाउँ समानान्तर सत्ताको अभ्यास गरेको आरोप लाग्यो (कान्तिपुर २०७३)।

कार्कीले संवैधानिक अधिकारभन्दा बाहिर गएर हस्तक्षेप गरेका अनेक क्षेत्रमध्ये मेडिकल शिक्षामा कार्की नेतृत्वको अदुअआको हस्तक्षेप बहुआयामिक थियो। यहाँ प्रस्तुत केही महत्त्वपूर्ण कागजातले त्यस खालको हस्तक्षेपलाई पूर्ण रूपमा चित्रण नगर्न सक्छन् र अझै सतहमा नआइसकेका अरू अनेक खाले हस्तक्षेप पनि भएका हुन सक्छन्। मेडिकल शिक्षाजस्तो संवेदनशील क्षेत्रमा अदुअआको हस्तक्षेपका कारण नेपाल मेडिकल काउन्सिल र विश्वविद्यालय जस्ता निकायहरू कसरी निहित स्वार्थको बन्धक भएर चिकित्सा शिक्षाको नियमन मार्फत चिकित्सकको गुणस्तर कायम गर्ने आफ्नो भूमिकाबाट चुकेका थिए भन्ने कुरा यसबाट प्रस्ट हुन्छ। चिकित्सकहरूको गुणस्तरमै सम्झौता हुने अवस्था हुनु भनेको आगामी धेरै दशकसम्म नेपालमा स्वास्थ्य सेवा लिने नागरिकहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्नु हो। प्रकारान्तरले एउटा संवैधानिक निकायको नाजायज हस्तक्षेपका कारण कसरी जनस्वास्थ्यमै दशकौँ प्रतिकूल प्रभाव पर्न जान्छ भन्ने कुरा पनि यसबाट स्पष्ट हुन्छ।

कार्की नेतृत्वको अदुअआले नेपाल मेडिकल काउन्सिललाई कसरी प्रभावित पाथ्यो भन्ने प्रस्ट पार्न काउन्सिलको निर्णय प्रक्रियामा कस्तो खाले हस्तक्षेप हुन्थ्यो भनेर देखाउने एउटा उदाहरणबाट शुरू गरौँ। भदौ २४, २०७२ मा नेपाल मेडिकल काउन्सिलले च.नं. १८९ को पत्र अदुअआलाई लेख्यो (हेर्नुहोस् अनुसूची, कागजात सं. १)। “प्रतिवेदन सम्बन्धमा” विषय राखिएको सो पत्रका अनुसार अदुअआको भदौ १७, २०७२ को च.नं. २५४ को पत्रको प्रत्युत्तरमा सो शैक्षिक वर्षका लागि गरिएको विभिन्न नौ निजी मेडिकल कलेजको निरीक्षण प्रतिवेदनको प्रतिलिपि अदुअआलाई सँगै पठाइएको थियो।

कुनै मेडिकल कलेजलाई नयाँ शैक्षिक वर्षमा कुन कार्यक्रमलाई कति सीट दिने भन्ने निर्णय क्रमशः सम्बन्धित विश्वविद्यालय र नेपाल मेडिकल काउन्सिलले गर्छन्। त्यो प्रयोजनका लागि दुवै निकायले अलग वा एकैसाथ अनुगमन टोली पठाएर निरीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्छन्। विश्वविद्यालयले स्वतन्त्र रूपमा सीट निर्धारण गरे पनि त्यसमाथि

अन्तिम निर्णय नेपाल मेडिकल काउन्सिलको हुन्छ । यो प्रक्रियामा अदुअआ मात्र होइन राज्यको कुनै पनि तेस्रो निकायको भूमिका वैध हुँदैन ।

नेपाल मेडिकल काउन्सिलको पत्रमा उल्लिखित च.नं. २५४ को अदुअआको पत्र अलग्गै सार्वजनिक भएको देखिँदैन । तर त्यसमा निजी मेडिकल कलेजको निरीक्षण प्रतिवेदन अदुअआले माग गरेको भन्ने प्रस्ट झल्किन्छ ।

निजी मेडिकल कलेजका लागि सीट निर्धारण क्रममा काउन्सिलमा अनेक अनियमितता र भ्रष्टाचार हुने आरोप बारम्बार लाग्ने गर्छ (सापकोटा सन् २०१५) । त्यो अवस्थामा अदुअआको अपेक्षित भूमिका त्यस्तो भ्रष्टाचार भएको प्रमाण संकलन गरेर त्यसमा संलग्न उपर अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने हो । एकपटक स-प्रमाण कसैमाथि मुद्दा चलाएर अदुअआले सफलता पूर्वक दण्डित गरेको अवस्थामा त्यसले स्वतः जवाफदेहिता सिर्जना गरेर बाँकी पदाधिकारीलाई निरुत्साहित गर्न सक्थ्यो । संविधानले परिकल्पना गरेको अदुअआको भूमिका यही हो । तर सम्भावित भ्रष्टाचारको चरण (सीट विभाजन) हुनुअघि नै मेडिकल काउन्सिलको निर्णय प्रक्रिया प्रभावित हुने गरी निरीक्षण प्रतिवेदन अख्तियारले मगाउनु स्वाभाविक थिएन । अदुअआले भ्रष्टाचार भएपछि अनुसन्धान गर्नेभन्दा अर्को स्वायत्त निकायको निर्णय प्रक्रियामा अवैधानिक रूपमा हस्तक्षेप गरेर “भ्रष्टाचार हुनुअघि नै नियन्त्रण गर्ने” रणनीतिमा भएको सन्देश जान पुग्यो अथवा अदुअआले त्यस्तो सन्देश दिन खोजेको देखियो ।

संविधानले प्रदान गरेको भूमिकाको शाब्दिक अर्थका हिसाबले भ्रष्टाचार हुने अनुमानका साथ राज्यको अर्को निकाय खास निर्णय प्रक्रियामा हुँदाखेरि वा निर्णय हुनुअघि त्यसमाथि अदुअआले हस्तक्षेप गर्नु त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । तर देशको भ्रष्टाचार विरोधी निकायले त्यस खालको हस्तक्षेप गर्नु पछाडि विशुद्ध भ्रष्टाचार नियन्त्रण बाहेक अर्को उद्देश्य नदेखिएको अवस्थामा व्यावहारिक रूपमा चाहिँ त्यसको आलोचना नहुन सक्छ । संविधानले “सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्न वा गराउन सक्ने” अधिकार दिएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिले भ्रष्टाचार गर्न सक्ने अवस्था नै आउन नदिने गरी अदुअआ सक्रिय रहनु सर्सर्ती हेर्दा स्वागतयोग्य काम हुनुपर्ने हो । अदुअआका पदाधिकारीहरूको नैतिकता र कार्य सम्पादन सन्देशको घेरा बाहिर भएको अवस्थामा त्यस्ता “भ्रष्टाचार विरोधी” अभ्यास सैद्धान्तिक रूपमा त्रुटिपूर्ण भए पनि कम्तीमा विवाद र बहसको विषय नबन्नु पर्ने हो ।

ठीक यहीनै अदुअआ, र खास गरी तत्कालीन प्रमुख आयुक्त कार्कीको नियतको कुरा उठ्छ, जुन बुझ्नलाई अदुअआले मेडिकल काउन्सिलमा गरिरहेको हस्तक्षेपको पृष्ठभूमि बुझ्न आवश्यक हुन्छ । साउन ३०, २०७१ मा अदुअआले नेपाल मेडिकल काउन्सिललाई लेखेको च.नं. ३५ को पत्र र मंसिर १६, २०७० मा काउन्सिललाई नै लेखेको च.नं. ४०७

को पत्रले फेरि अदुअआ कसरी आफ्नो संवैधानिक अधिकारबाट बाहिर जानु सामान्य थियो भन्ने देखाउँछन् (हेर्नुहोस् कागजात सं. २ र ३)। यीमध्ये पहिलो पत्रले प्रमुख आयुक्त कार्कीको नियत वा व्यक्तिगत स्वार्थ त्यसमा जोडिएको थियो भन्ने देखाउँछ।

च.नं. ३५ को पत्रमा “सहमति प्रदान गरिएको सम्बन्धमा” विषय उल्लेख गरी विराट मेडिकल कलेज, विराटनगर र देवदह मेडिकल कलेज, रूपन्देहीलाई एमबीबीएस कार्यक्रम सञ्चालनका लागि “निरीक्षण कार्य गर्न सहमति दिइएको” व्यहोरा उल्लेख छ। सोही पत्रमा खुलाइएको त्यसको पृष्ठभूमि चाहिँ नेपाल मेडिकल काउन्सिलको साउन ३०, २०७१ को च.नं. १६ को पत्र छ, जसमा उल्लिखित कलेजहरूमा “निरीक्षण गराउने सहमति प्रदान गर्न अनुरोध भइआएको” भनिएको छ। यसबाट अदुअआले आफ्नो कार्यक्षेत्र बाहिर गएर अर्को स्वायत्त निकायलाई “सहमति दिने” मात्र हैन ती निकायले विधिवत् रूपमा अदुअआसित सहमति खोज्ने प्रक्रिया स्थापित भइसकेको देखिन्छ। सम्भवतः बारम्बार चर्चा गरिने समानान्तर सरकार सञ्चालनमा रहेको राम्रो उदाहरण यही हो। आफ्नो अलग्गै ऐनको आधारमा बनेको नेपाल मेडिकल काउन्सिलले आफ्नै संस्थागत बलबुता र विवेकका भरमा खास मेडिकल कलेजबारे निर्णय गर्न छाडेर किन सहमतिका लागि अदुअआलाई पत्र लेख्यो ?

माघ १०, २०७० मा मेडिकल शिक्षामा सुधारको माग राख्दै तेस्रो पटक आमरण अनशनमा बसेका डा. गोविन्द केसीसँग वार्ता गर्न नेपाल सरकारद्वारा गठित वार्ता टोली र नेपाल चिकित्सक संघबीच भएको सहमतिको पहिलो बुँदामा “... नेपालको जनशक्ति आवश्यकता, भौगोलिक अवस्थिति र सन्तुलित विकासलाई समेत विचार गरी चिकित्सा शिक्षा ... को राष्ट्रिय नीति बनाएर मात्र आगामी दिनमा थप कलेजहरू सम्बन्धन दिने व्यवस्था मिलाउने” भनिएको थियो। त्यस लगत्तै माघ १५ मा बसेको मन्त्रपरिषद्को बैठकले वार्ता टोलीले गरेका सिफारिसका बुँदाहरूका सम्बन्धमा “सम्बन्धित मन्त्रालयमा आवश्यक कारबाहीका लागि लेखी पठाउने” निर्णय गरेको थियो।

त्यसको अर्थ चिकित्सा शिक्षाको राष्ट्रिय नीति (जुन २०७४ सालको शुरूसम्म एकीकृत चिकित्सा शिक्षा ऐनका रूपमा संसदमा विचाराधीन छ) नबनुजेल नयाँ मेडिकल कलेजहरूलाई सम्बन्धन दिनबाट नेपाल सरकारले रोक लगाएको भन्ने हुन्छ। यो अवस्थामा नेपाल मेडिकल काउन्सिलले सरकारको घोषित नीतिका कारण गर्न नसक्ने वा नमिल्ने काममा “सहमतिका लागि” अदुअआलाई पत्र लेखेको र अदुअआले त्यस्तो सहमति दिएको कुरा च.नं. ३५ को उक्त पत्रबाट प्रस्ट हुन्छ। लगत्तै, मेडिकल काउन्सिलले निरीक्षण गरेर विराट र देवदह मेडिकल कलेजलाई कार्यक्रम सञ्चालनको अनुमति दियो।

ती दुई मेडिकल कलेज सम्बन्धन प्रकरणमा अदुअआको भूमिका त्यतिमा सीमित थिएन। मेडिकल काउन्सिलले निर्णय लिनुपूर्व ती मेडिकल कलेजले काठमाडौँ विश्वविद्यालयबाट

सम्बन्धनको अनुमति पाउनु पर्ने थियो, जबकि त्यसअघि २०६९ सालमै काठमाडौँ विश्वविद्यालयको ६० औँ सभाको बैठकमा प्रस्तुत प्रस्ताव नं. २४७/०६९ को (क) मा भनिएको थियो :

अधिकांश कलेजहरू प्राज्ञिक संस्था हुनतिर भन्दा उद्योग व्यवसायमूलक कम्पनी हुन खोजेका र विश्वविद्यालयको [प्राज्ञिक मापदण्ड] राख्न सघाउनुको सट्टा प्राज्ञिक परिषद्को निर्णयलाई स्वीकार नगरी सोकोविरुद्ध मुद्दा मामिलामा जाने सम्मको गैह्र प्राज्ञिक हरकतमा लागेको स्थितिमा आगामी दिनहरूमा सम्बन्धन थप्दै विश्वविद्यालयहरूलाई कमजोर पार्ने वा भएकालाई पनि मानित विश्वविद्यालय हुन प्रेरित गर्दै [असम्बन्धन] को नीति लिने भन्नेबारे सभाबाट मार्गनिर्देशन हुन पर्ने भनी कार्यकारी परिषद्बाट निर्णय भएकोले ऐनको दफा ५(ख) बमोजिम सभाबाट निर्णय हुन प्रस्ताव राख्दछु । (अनुसूची, कागजात सं. ४)

यसरी एकातिर सरकारले चिकित्सा शिक्षा नीति नबनी नयाँ सम्बन्धन नदिने भनेको र अर्कोतिर, काठमाडौँ विश्वविद्यालयमा पहिले भएका निजी मेडिकल कलेज नै धान्न नसकेका कारण थप सम्बन्धन दिनुको सट्टा पहिलेकै सम्बन्धन खारेज गर्नुपर्ने भनेर कार्यकारी परिषद्ले निर्णय गरेको अवस्थामा, उल्लिखित दुई मेडिकल कलेजहरूले विस्तारित कार्यक्रमका नाममा सम्बन्धन पाए ।

यहाँनै अख्तियारका प्रमुख आयुक्तको नियत र व्यक्तिगत स्वार्थ जोडिन पुग्यो । उल्लिखित दुईमध्ये विराट मेडिकल कलेज कार्कीका निकट आफन्तको कलेज हो (न्यौपाने र सापकोटा सन् २०१६) । यी दुईमध्ये विराट मेडिकल कलेजका पक्षमा कार्की र देवदह मेडिकल कलेजका पक्षमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री बाबुराम भट्टराई लागेका कारण विश्वविद्यालयका तत्कालीन उपकुलपति सुरेशराज शर्मालाई राजीनामा गर्न लगाएर सम्बन्धनको बाटो खोल्नका लागि रामकण्ठ माकजुलाई नयाँ उपकुलपति बनाइएको समाचार सार्वजनिक भयो (न्यौपाने र सापकोटा सन् २०१६) ।

माकजु नियुक्त भएलगत्तै असार ६, २०७१ मा बसेको काठमाडौँ विश्वविद्यालय सभाको ६६ औँ बैठकमा प्रस्तुत भएको र असार २३ मा तत्कालीन सहकुलपति तथा शिक्षामन्त्री चित्रलेखा यादवले अनुमोदन गरेको “सम्बन्धन तथा बिस्तारित कार्यक्रम सम्बन्धी नियम, २०७१” ले उक्त दुई मेडिकल कलेजहरूको सम्बन्धनका लागि बाटो खोल्थ्यो । यद्यपि, दुई वर्ष अगाडि सभाकै ६० औँ बैठकमा प्रस्तुत सम्बन्धन नथप्ने बरु खारेज गर्ने प्रस्ताव आउँदा कायम रहेको विश्वविद्यालयको शैक्षिक र प्राज्ञिक क्षमता त्यसबीच बढ्नुको सट्टा ह्रास हुँदै गएको थियो । त्यो अवस्थामा थप सम्बन्धनको औचित्य र वैधता देखाउन नसकेपछि शाब्दिक जालसाजी गरेर उक्त नियमको परिभाषा खण्डमा “‘सम्बन्धन तथा बिस्तारित कार्यक्रम’ भन्नाले यो नियममा व्यवस्था भए बमोजिमको साझेदारी वा सहकार्यमा

सञ्चालित कार्यक्रम सम्झनुपर्छ” भनेर सम्बन्धन र बिस्तारित कार्यक्रमबीच भेद नहुने गरी मान्यता दिइयो (काठमाडौं विश्वविद्यालय २०७१)। यही जालसाजीमा टेकेर विराट र देवदह मेडिकल कलेजलाई बिस्तारित कार्यक्रमको मान्यता दिइयो। तर त्यो कार्यक्रम नियममा उल्लेख भएझैं सम्बन्धनको पर्यायवाची भनेर सार्वजनिक रूपमा भन्ने साहस विश्वविद्यालयका पदाधिकारीले गरेनन्। बरु, “विश्वविद्यालयकै मेडिकल शिक्षाको बिस्तार” भएको भनेर उपकुलपति माकजुले अन्तर्वार्ता दिए (लुईटेल २०७१)।

यसरी इमान्दारी पूर्वक सार्वजनिक रूपमा बचाउ गर्न नसकिने काम गरेर नेपालमा मेडिकल शिक्षाको साख गिराउन शिक्षामन्त्रीदेखि विश्वविद्यालयका पदाधिकारीसम्म किन बाध्य थिए, भन्ने प्रश्नको उत्तर अहिलेसम्म औपचारिक रूपमा आएको छैन। तर उक्त प्रकरणमा प्रमुख आयुक्त कार्कीको प्रभावबारे मिडियामा जसरी छिटपुट कुरा आयो, त्यो त्यस पछिका डेढ वर्षमा देखिन जाने अदुआको हस्तक्षेपकारी भूमिका र प्रभावको पूर्वसूचक थियो।

नेपाल मेडिकल काउन्सिलको निर्णय प्रक्रियामा अदुआ कुन हदसम्म हावी थियो भन्ने तथ्य अदुआले काउन्सिललाई मंसिर १६, २०७० मा लेखेको च.नं. ४०७ को पत्र (अनुसूची, कागजात सं. ३) र त्यसलाई उद्धृत गर्दै काउन्सिलले सोही दिन शिक्षा मन्त्रालयको सम्बन्धित शाखालाई लेखेको च.नं. २४२ को पत्र (अनुसूची, कागजात सं. ५) बाट पुष्टि हुन्छ। अदुआको पत्रमा “नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयबाट गत साल MBBS तहका लागि लिइएको छात्रवृत्ति परीक्षा उत्तीर्ण भएका विद्यार्थीको भविष्य तथा हितलाई दृष्टिगत गरी हाललाई गत साल मेडिकल कलेजहरूले प्राप्त गरेको सीट संख्याका आधारमा छात्रवृत्तिमा रहने विद्यार्थी भर्नाको व्यवस्था मिलाउन आयोगको मिति २०७०।०८।१६ को निर्णयानुसार अनुरोध छ” भनिएको छ। यसको अर्थ अधिल्लो वर्ष १०० सीट पाएर २० जना छात्रवृत्तिका विद्यार्थी पढाएको मेडिकल कलेजका लागि यस पटकको अवस्था जे-जस्तो भए पनि (उदाहरणका लागि, अनुगमनका क्रममा मापदण्ड खस्केर शून्य सीट दिनुपर्ने अवस्था भए पनि) त्यहाँ छात्रवृत्तिमा बीसै जना विद्यार्थी पठाउने व्यवस्था गर्नु भन्ने हुन्छ। जसको अर्थ पैसा तिरेर पढ्ने सीट ८० नै कायम गर्नु भन्ने पनि हुन्छ।

विद्यार्थीको हितका नाममा खास निजी मेडिकल कलेजको क्षमताका आधारमा प्रत्येक शैक्षिक सत्रअगाडि सीट निर्धारण गर्ने आफ्नो आधारभूत अधिकार कुल्चिएको भए मेडिकल काउन्सिलले त्यसको प्रतिवाद गर्नुपर्थ्यो। तर अदुआको पत्र पुग्दा-नपुग्दै काउन्सिलले सोही दिन शिक्षा मन्त्रालयको उच्च तथा प्राविधिक शिक्षा शाखा र छात्रवृत्ति शाखालाई पत्र लेख्दै अदुआको निर्णय “जानकारी तथा कार्यान्वयन सहयोगका लागि” अनुरोध गरेको छ। साथै अधिल्लो वर्ष विभिन्न मेडिकल कलेजले पाएको सीट संख्या उतार गरेर पनि पठाएको छ र त्यसको बोधार्थ अदुआमै पठाएको छ (अनुसूची, कागजात

सं. ५) । फलस्वरूप, विश्वविद्यालय र मेडिकल काउन्सिलको नियमित अनुगमन र बन्ने प्रतिवेदनमाथि ती निकायले गर्ने निर्णयको हप्तौं लाग्ने सीट निर्धारणको विधिवत् प्रक्रिया अदुआआको एउटा चिठीको भरमा एकै दिनमा सकिएको देखिन्छ । मेडिकल काउन्सिलको निर्णय प्रक्रियालाई थाती राखेर अख्तियारको निर्देशन अनुसार सीट निर्धारण गर्ने व्यवहाराको पत्र लेखेका काउन्सिलका तत्कालीन रजिष्ट्रार निलमणि उपाध्याय काउन्सिलमा कार्यकाल पूरा हुनेबित्तिकै अदुआआको स्वास्थ्य विज्ञमा नियुक्त भए (सापकोटा २०७३) । यसले पनि अदुआआले काउन्सिलउपर राख्न खोजेको प्रभाव र हस्तक्षेप थप प्रस्टिन्छ ।

प्रमुख आयुक्त कार्कीमाथि आफन्तको व्यापारिक स्वार्थका लागि मेडिकल शिक्षाको नियमन नै अवरुद्ध गरेको आरोप लाग्नुको कारण सो कलेज मात्र हैन । उनका सहोदर भाइको किस्ट मेडिकल कलेज लगायतमा एमबीबीएस र बीडीएस कार्यक्रममा कति सीट दिने भन्ने निर्णय मेडिकल काउन्सिलमा नभई बाहिरै माइन्युट भएको समाचार *कान्तिपुर* दैनिकमा छापिएको थियो (मिश्र २०७१) । माथि उल्लिखित “सहमति प्रदान गरिएको” पत्र लगायत काउन्सिलमा अदुआआबाट भएको हस्तक्षेपको विरोध गरेका कारण आफूलाई अख्तियारले प्रतिशोधवश मुद्दा हालेको ज्योति बानियाँले दाबी गरेका छन् (बानियाँ २०७३) । त्यति मात्र हैन, सो दाबी लगायत बानियाँले अदालतमा दिएको बयानमा कार्कीले “आफ्नो परिवारको लगानीको संरक्षण र संवर्धनको लागि अरू कलेजलाई चिकित्सा शिक्षाको बजार प्रवेशमा निषेध गर्ने र भइरहेका र सञ्चालनमा रहेका मेडिकल कलेजलाई अनुचित निर्णय गरी बन्द गराउने गलत नियतले सिन्डिकेट कायम गरेको” गम्भीर आरोप लगाएका छन् (बानियाँ २०७१) । सोही बयानका आधारमा बानियाँले मुद्दा जितेको अवस्थामा उनले लगाएका आरोपहरू यथार्थमा अडिएको भन्ने कुरा न्यायालयले समेत मानेको देखिन्छ (रिपब्लिका सन् २०१६) ।

किस्ट मेडिकल कलेजको सीट निर्धारण र माइन्युट प्रकरणले राज्यको कार्यकारी अंगलाई कार्कीले कसरी प्रभावमा पारे भन्ने राम्रो उदाहरण हो । सो प्रकरण बानियाँ सँगको प्रतिशोधमा मात्र सकिएन । मेडिकल काउन्सिलले गर्ने काम बाहिरै हुने समाचार आएपछि तत्कालीन स्वास्थ्यमन्त्री खगराज अधिकारीले सहसचिव केदार बोगटीको संयोजकत्वमा छानविन समिति गठन गरे (सापकोटा २०७३) । समितिले नेपाल मेडिकल काउन्सिल ऐन, २०२० र नेपाल मेडिकल काउन्सिल नियमावली, २०४९ उल्लंघन गरेकाले काउन्सिलका पदाधिकारीलाई “प्रचलित कानूनको प्रक्रिया पूरा गरी तत्काल पदबाट हटाउने” सिफारिस गर्‍यो (अनुसूची, कागजात सं. ६) । साथै सीट निर्धारणमा भएको अनियमितता औँल्याउँदै विभिन्न मेडिकल कलेजका लागि शैक्षिक सत्र २०७१-२०७२ को सीट पुनः निरीक्षण र निर्धारण गर्न सिफारिस गर्‍यो । त्यसआधारमा मंसिर १ मा स्वास्थ्य मन्त्रालयले पुनः निरीक्षण गराएर सीट निर्धारणको लागि काउन्सिललाई चिठी लेख्यो (बानियाँ २०७३) ।

त्यसको दुई दिनमै अखित्यारले स्वास्थ्य मन्त्रालय र स्वास्थ्य सेवा विभागमा छापा माच्यो (बानियाँ २०७३) । त्यसपछि स्वास्थ्य मन्त्रालयले पुनः सीट निर्धारण गर्न दिएको निर्देशन कार्यान्वयन भएन र पहिलेकै सीट संख्या कायम रह्यो । यसबाट छापा मार्ने र अनुसन्धान गर्ने जस्ता अधिकार अदुअआले अर्को निकायलाई “ब्ल्याकमेल” गर्नका लागि दुरुपयोग गर्ने गरेको प्रस्ट हुन्छ । साथै, मेडिकल कलेज सीट प्रकरणले देखाएको अर्को महत्त्वपूर्ण कुरा के हो भने छात्रवृत्तिमा नाम निकालेका विद्यार्थीको भविष्य काउन्सिल र विश्वविद्यालयले नभई अदुअआले निर्धारण गर्ने हदसम्म पुगेको देखिन्छ । जस्तो, “भविष्य तथा हितलाई दृष्टिगत गरी” भनेर अदुअआले देशका १८ ओटा निजी मेडिकल कलेजको सीट निर्धारण गरेको छ (सापकोटा २०७३) । साथै, अदुअआले नेपाल मेडिकल काउन्सिलको निर्णय प्रक्रियामा अनुचित हस्तक्षेप गरेको छ । “भ्रष्टाचार हुनुअघि नै नियन्त्रण गर्ने” असल नियतका साथ होइन कि नेपाल मेडिकल काउन्सिलका पदाधिकारिहरूमा त्रास र असुरक्षाको भावना उत्पन्न गराउने उद्देश्य उसको देखिन्छ । भ्रष्टाचार नियन्त्रणको बहानामा अखित्यार प्रमुखलाई अनुकूल हुने गरी निर्णयहरू गराउन र त्यसमार्फत उनको व्यक्तिगत वा पारिवारिक व्यापारिक स्वार्थपूर्ति गर्न खोजेको देखिन्छ ।

कार्कीको हस्तक्षेपले नेपालको मेडिकल शिक्षामा कस्तो प्रतिकूल प्रभाव पच्यो भन्ने कुराको वस्तुगत जवाफ दिन गाह्रो छ । तर नियमन हुनु पर्ने निजी मेडिकल कलेजले अदुअआ मार्फत नियामक निकाय (काउन्सिल र विश्वविद्यालय) लाई प्रभावित पार्नु भनेको गुणस्तरीय चिकित्सक उत्पादनका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार र जनशक्ति लगायतका मापदण्ड पूरा नगरे पनि छुट पाउनु हो । त्यस्तै, कम क्षमता भएका कलेजले नाजायज रूपमा बढी सीट पाउनु नै त्यहाँ पढ्ने सबै विद्यार्थीको शैक्षिक गुणस्तर खस्किनु हो । अदुअआको आडमा सिर्जित दण्डहीनताको समग्र प्रभाव किन निकै गहिरो भयो भने नियामक निकायहरू शिथिल हुनासाथै कार्कीसँग सम्बन्धित मात्र नभई सबै निजी मेडिकल कलेजले त्यसको नाजायज फाइदा उठाउँदै दिनदहाडै नेपाल सरकारको निर्देशनलाई अटेर गर्न थाले (श्रेष्ठ २०७२) । त्यसले निजी मेडिकल कलेजले हाकाहाकी तोकिएभन्दा निकै बढी शुल्क मागेर योग्य विद्यार्थीहरूलाई निरुत्साहित गर्ने र चर्को शुल्कमा कमजोर विद्यार्थी भर्ना गरेर पढाउने अवस्था संस्थागत हुन पुग्यो । समग्रमा चाहिँ यसै पनि नेपालको मेडिकल शिक्षाको कमजोर गुणस्तर झनै खस्केर बसेंन उ उत्पादन हुने करिब २,५०० चिकित्सकमध्ये अधिकांश कमसल चिकित्सक हुने र भविष्यमा लाखौं नागरिकहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्ने अवस्था सिर्जना हुनमा अदुअआ र त्यसका प्रमुख आयुक्त कार्कीको मुख्य भूमिका रह्यो ।

लोकतान्त्रिक व्यवस्थामा राज्यका अनेक अंगमध्ये एकले अर्कोलाई नियन्त्रण र सन्तुलन गर्ने परिकल्पना गरिएको हुन्छ । संसदले महाभियोग प्रस्ताव मार्फत कार्कीलाई निलम्बन गरेको र न्यायालयले पदबाटै बर्खास्त गरेपछि उनको गतिविधिमा अंकुश मात्र

लागेन, कार्यकाल नै समाप्त भयो । तर तीन वर्षभन्दा लामो अवधिसम्म राज्यका अरू अंगलाई निस्तेज पार्न उनी कसरी सफल भए भन्ने पत्रको आंशिक उत्तर चाहिँ उनको कार्यकालमै पत्रपत्रिकामा प्रकाशित केही सामग्रीले प्रस्ट पार्छन् । जस्तो, साप्ताहिक पत्रिका नेपालको जेठ २, २०७३ को अंकमा प्रकाशित आवरण कथाअनुसार अदुअआले संस्थागत रूपमा आयुक्तको बहुमत मार्फत गर्ने सम्पत्ति छानबिन लगायतका संवेदनशील निर्णयहरू कार्की आउनासाथ उनी एकलैले लिने परम्परा बसालियो (रावल २०७३) । त्यसले गर्दा अख्तियारका आयुक्तहरूको आफ्नै स्वार्थ वा पूर्वाग्रह हावी नहोस् भनेर स्थापित गरेका विधि र प्रक्रिया भत्किए र तानाशाही व्यवस्थाको शासकजस्तै अदुअआ संस्था र प्रमुख आयुक्त कार्की भन्नु उस्तै हुन पुग्यो । विधि मिचेर अदुअआले नेपाल मेडिकल काउन्सिललाई लेखेका विभिन्न पत्रहरूमा पनि त्यही कुरा झल्कन्छ ।

निष्कर्ष

विधिको शासन निस्तेज पार्ने काममा अदुअआको नेतृत्व उद्यत रहेको माथिका उदाहरणले देखाउँछन् । लोकमानसिंह कार्कीको कार्यकालभरि अदुअआले आफ्नो संवैधानिक अधिकार बमोजिम काम गरेन । बरू, विभिन्न खाले निहित स्वार्थ पूरा गर्ने हतियारका रूपमा सो संवैधानिक निकायको दुरुपयोग भयो । अब थप शोधको एउटा महत्त्वपूर्ण विषय हुन आउँछ, के कार्की आउनुभन्दा अगाडि अदुअआको कार्य सम्पादन तात्त्विक रूपमा फरक थियो ? र, के उनको बहिर्गमनपछि संविधानले परिकल्पना गरेअनुसार अदुअआले काम गरिरहेको छ ?

कार्कीको कार्यकालको अध्ययनबाट एउटा कुरा प्रस्ट हुन्छ : हालको अदुअआ र त्यसको वरिपरि बनेको “इकोसिस्टम” वा प्रणाली कायम रहूजेल अदुअआका संवेदनशील पदमा बस्ने पात्र फेरिए पनि संस्थाको कार्य सम्पादनमा तात्त्विक अन्तर आउने देखिँदैन । त्यसैले यो लेख मेडिकल शिक्षाको क्षेत्रमा अदुअआले गरेको हस्तक्षेपमा केन्द्रित भए पनि यसबाट अदुअआ र कार्की मात्र नभई उनीसित अन्तर्क्रिया गर्न पुगेका अन्य पक्षको रवैया र त्यसले सुशासन स्थापनाका दिशामा पुऱ्याउने व्यवधानबारे पनि केही भन्न सकिन्छ । जस्तो कि, संवैधानिक कार्यक्षेत्रभन्दा पूरै बाहिर गएर मेडिकल कलेजको सीट निर्धारण आफै गर्ने आशयको पत्र अदुअआबाट आउँदा नेपाल मेडिकल काउन्सिलका सबै वा मुख्य पदाधिकारीले सार्वजनिक रूपमा त्यसको विरोध गरेका भए त्यस विषयमा त्यसपछि भएका सबै घटनाक्रम रोकिन सक्थे ।

अदुअआले भयको वातावरण सिर्जना गरेका कारण त्यसको खुला विरोध भएन भन्न सकिँएला । तर आफू नेतृत्वको स्वायत्त निकायलाई अर्को निकायले निस्तेज बनाइरहँदा त्यसको विरोधमा काउन्सिलका पदाधिकारिहरूले पद छाडेका भए त्यसले फरक महत्त्व राख्ने थियो । तर फरक मत राखेर खुला विरोध गर्ने तत्कालीन काउन्सिल सदस्य ज्योति बानियाँ

अदुअआको प्रतिशोधको तारो बन्नु, अनि काउन्सिलमा बसेर अदुअआको निर्देशन तामेल गर्ने तत्कालीन रजिष्ट्रार निलमणि उपाध्याय अवकाशपछि समेत विज्ञ बनेर अदुअआबाट पुरस्कृत हुनुले के देखाउँछ भने अदुअआ आफू मात्र कार्यक्षेत्र मिचेर स्वार्थवश क्रियाशील थिएन; आफ्नो स्वार्थ अनुरूप काम गर्नेलाई पुरस्कृत र विरोध गर्नेलाई दण्डित गर्ने उसको स्थापित पद्धति नै थियो । यसबाट अदुअआ जवाफदेहिता र सुशासनको केन्द्र हैन कि निहित स्वार्थवश हुने अवैध क्रियाकलापका लागि राज्यका अरू अनेक अंगहरूलाई आफ्नो वरिपरि घुम्न बाध्य पार्ने समानान्तर सत्ताको केन्द्रका रूपमा विकसित भएको देखिन्छ ।

यसरी “अख्तियार दुरुपयोग” गरेको अवस्थामा छानबिन र दण्ड मार्फत जवाफदेही बनाउनुपर्ने राज्यको अन्य अंगका व्यक्तिसित अदुअआ पदाधिकारीले साँठगाँठ गरेको देखियो । आफ्नो निहित स्वार्थ अनुरूप काम गरे वा नगरेको आधारमा पुरस्कृत वा दण्डित गर्ने अदुअआ पदाधिकारीको यस्तो परिपाटी जवाफदेहिता कायम गर्ने अदुअआको आधारभूत संवैधानिक मर्म विपरीत छन् ।

अर्को महत्त्वपूर्ण प्रश्न पनि छ : आयोगमा नियुक्त पदाधिकारीहरूको गलत कार्यसम्पादनका कारण संवैधानिक निकायका रूपमा अदुअआ सुधार हुनै नसक्ने गरी स्वखलित भइसकेको र त्यसलाई हटाउने अभियान नै थाल्नुपर्ने बेला भएको हो त ? सँगसँगै अर्को एउटा प्रतिप्रश्न पनि उठ्छ, कार्कीको कार्यकालमा उनको नेतृत्व र तजवीजमा अदुअआले गरेका नाजायज कामहरूलाई लिएर संस्थाकै औचित्यउपर प्रश्न उठाउँदा के प्रकारान्तरले देशमा कुशासनको पृष्ठपोषण हुँदैन ?

यी दुवै प्रश्नका उत्तर सरल छैनन् तर दुवैको उत्तरमा धेरै समान कुरा हुने देखिन्छ । यसलाई तीन तरिकाले हेरौं : एक, अदुअआको जीवन कालमा प्रमुख आयुक्त कार्कीको उपस्थिति र कार्य सम्पादनलाई विशेष रूपमा हेरिनुपर्छ । त्यसो गर्दा स्वभावतः उनको नियुक्तिको पृष्ठभूमि र उनलाई नियुक्त गर्नु पछाडि तत्कालीन प्रमुख राजनीतिक शक्तिको मनसाय वा नियत विचार गरिनुपर्छ (क्षेत्री सन् २०१६) । कार्की बाहेकको नेतृत्वले अदुअआको कार्य सम्पादनलाई उलेख्य रूपमा फरक पार्छ कि पाउँदैन भन्ने कुरा उनको र अरूको नियुक्तिको पृष्ठभूमि फरक छ कि छैन भन्ने कुरामा धेरै हदसम्म भर पर्छ । राज्यका सबै निकायहरूमा दलीय भागबण्डाका आधारमा नियुक्ति गर्ने र त्यसपछि ती निकायलाई दलीय स्वार्थ पूर्तिको माध्यम बनाउने परिपाटी नेपालमा यति बलियो भइसकेको छ कि व्यक्तिका रूपमा कार्की अदुअआबाट बाहिरिए पनि उनले प्रतिनिधित्व गर्ने प्रवृत्ति र चरित्रबाट अदुअआ लगायतका संस्थाहरू तत्काल उन्मुक्त हुने देखिँदैन । त्यस बाहेक, कार्की प्रकरणमा बहस हुँदा व्यक्तिका रूपमा उनको वरिपरि मात्र घुम्ने बहसले उनी कसरी कुशासन कायम राख्ने नेपाली राजनीतिक संस्थापनको भीमकाय मेशिनको एउटा विलक्षण प्रतिभाशाली पात्र वा अंश मात्र थिए भन्ने सत्यलाई ओझेल पार्छ । त्यसले उनलाई आफूले गरेका गलत कामका

लागि दोषी साबित गर्दा उनी जत्तिकै सक्रिय भएर कुशासनको दुश्चक्र कायम राख्ने अन्य पात्रहरूलाई (खास गरी उनको अत्यन्त विवादित विगतका बाबजुद उनलाई नियुक्त गर्ने र दण्डहीनता मौलाएको अवस्थामा व्यक्तिगत फाइदा हासिल गर्ने राजनीतिज्ञहरूलाई) उन्मुक्ति दिने सम्भावना हुन्छ । कार्की प्रकरणमा राजनीतिक नेतृत्वको भूमिका र रवैया आफैमा अलग्गै विस्तृत शोधको विषय हो ।

दुई, अदुअआमा कार्कीको उपस्थिति अपवादमूलक भनिँदा-भनिँदै त्यसको उल्टो सामान्य वा उदाहरणीय भन्न मिल्ने अदुअआको कार्य सम्पादन कस्तो हुन्थ्यो भन्ने मानक हामीसित छैन । बरु, २०६२-२०६३ को जनआन्दोलनपछि शुरू भएको संक्रमणकालीन अराजकता पछिको समयमा झण्डै आधा दशकका लागि अदुअआ नेतृत्व विहीन रहँदा मौलाएको आर्थिक अराजकतालाई चाहिँ अदुअआ अस्तित्वमा नहुँदा कस्तो अवस्था हुन सक्छ भन्ने भरपर्दो उदाहरणका रूपमा लिन सकिन्छ ।

तीन, समाज र देशलाई नेतृत्व दिने राजनीतिक वर्ग कुशासनप्रति प्रतिबद्ध भएको अवस्थामा अदुअआजस्ता निकाय भ्रष्टाचार रोक्ने नभई मिलेमतोमा भ्रष्टाचारप्रति आँखा चिम्लिदिने, आफै भ्रष्टाचार गर्ने र एउटा राजनीतिक पक्षविरुद्ध अर्काको स्वार्थ पूर्तिको माध्यम बन्न सक्छ । संविधानले परिकल्पना गरेको भूमिका इमानदारी पूर्वक निर्वाह गर्ने व्यक्तिहरू अदुअआ जस्तो संस्थामा पुग्ने व्यावहारिक अवस्था के नेपाल जस्तो समाजमा आउला त भन्ने अर्को अनुत्तरित यक्ष प्रश्न अहिले हामीसामु छ । सम्भवतः अब अदुअआको भविष्यबारे हुने कुनै पनि बहसले यो प्रश्नको सही उत्तर खोज्ने प्रयास गर्नुपर्छ । अदुअआका पदाधिकारी तथा तिनबाट इमानदार कार्य सम्पादनको भन्दा पनि बफादारीको अपेक्षा गर्ने राजनीतिज्ञ दुवै पक्षलाई जवाफदेही बनाउन निरन्तर रूपमा नागरिक अभियान/खबरदारी जारी रहनुपर्छ । विगतमा गरिएको समग्र लडाइँको उज्यालो पाटो पनि के हो भने वर्षौंदेखि संस्थागत भइसकेको र समानान्तर सत्ताको रूप लिइसकेको अदुअआउपर कार्कीको पकड उनको पूरा कार्यकाल (छ वर्ष) नटिक्नुले परिवर्तन र सुधारका सम्भावना जीवितै रहेको देखाउँछ । साथै, इमानदार र इच्छाशक्ति भएका पदाधिकारी आउने हो भने सुशासन र जवाफदेहिता कायम गर्ने राम्रो माध्यमका रूपमा अदुअआको विकास हुन लामो समय लादै नभन्ने आशा पनि यसले जगाएको छ । त्यसैले लोकमानसिंह कार्की बर्खास्त भइसकेको र बाँकी आयुक्तमध्ये पनि केहीले छिट्टै अवकाश पाउने अवस्थामा खाली हुन जाने पदमा जवाफदेही र विधिको शासनमा प्रतिबद्ध र योग्य व्यक्ति ल्याउन राजनीतिक नेतृत्वलाई बाध्य गर्न सक्तियो भने त्यो नेपालमा विधिको शासन तिरको यात्राको महत्त्वपूर्ण कदम हुनेछ । यो काम पक्कै सजिलो छैन तर जसरी कुनै बेला असम्भव ठानिएको प्रमुख आयुक्त कार्कीलाई अदुअआबाट विस्थापित गर्ने काम सफल भयो, त्यसरी नै अब अदुअआलाई

सही अर्थमा पुनर्जीवित गर्न र राजनीतिक नेतृत्वलाई जवाफदेही बनाउन सकिने सम्भावना अझै जीवित छ ।

धन्यवाद

२०७३ सालमा नेपालमा धेरै महिनासम्म लोकमानसिंह कार्कीलाई महाभियोग लगाउन माग राखेर चलाइएको अभियानका एक प्रमुख अभियन्ता डा. गोविन्द केसीसँग ऐक्यबद्धता स्वरूप गठित अनौपचारिक सञ्जाल सोलिडारिटी फर डा. केसी अलायन्सको संयोजकका हैसियतले मेरो सो अभियानमा सक्रियता थियो । तर यो लेख चाहिँ अभियानलाई नछोई खाली लोकमानसिंह कार्कीको नेतृत्वमा अदुअआको कार्य सम्पादनमा केन्द्रित भएकाले लेखकको त्यस्तो संलग्नताले कुनै स्वार्थको द्वन्द्व सिर्जना गरेको छैन ।

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, राधेश्याम । २०७३ । हामीले अख्तियारलाई समानान्तर सरकार बनाउन खोजेको हो ? *सेतोपाटी* । <http://setopati.com/bichar/48190/> मा उपलब्ध;

वैशाख २२, २०७४ मा हेरिएको ।

उपाध्याय, सूर्यनाथ र दीपेश कुमार घिमिरे । २०७३ । *समाज र भ्रष्टाचार : कारण, आयाम र परिणाम* । काठमाडौँ : सांग्रिला बुक्स ।

काठमाडौँ विश्वविद्यालय । २०७१ । काठमाडौँ विश्वविद्यालय सम्बन्धन तथा विस्तारित कार्यक्रमसम्बन्धी नियम, २०७१ । काठमाडौँ विश्वविद्यालय, धुलिखेल ।

कान्तिपुर । २०७३ । गण्डकी मेडिकल कलेजको मुद्दामा आरोपितहरूलाई सफाइ । फागुन २३, पृ. २ ।

क्षेत्री, जीवन । २०७३ । अख्तियार कस्तो आवश्यक ? *कान्तिपुर* । <http://kantipur.com/news/2016-10-24/20161024071732.html> मा उपलब्ध;

चैत १७, २०७३ मा हेरिएको ।

बानियाँ, ज्योति । २०७१ । विशेष अदालतका अध्यक्ष माननीय न्यायाधीश श्री मोहनरमण भट्टराई, सदस्य माननीय न्यायाधीश श्री नरेन्द्र कुमार शिवाकोटी र सदस्य माननीय न्यायाधीश श्री प्रभा बस्नेतको इजलासमा प्रतिवादी ज्योति बानियाँले गरेको बयान । अप्रकाशित ।

बानियाँ, ज्योति । २०७३ । लोकमान विरुद्ध संसदीय छानविन हुनुपर्छ । *सेतोपाटी* । <http://setopati.com/raajneeti/48993/> मा उपलब्ध; चैत २२, २०७३ मा हेरिएको ।

- मिश्र, अतुल । २०७१ । मेडिकल काउन्सिलको माइन्सुट बाहिरै बन्छ । *कान्तिपुर* । <http://kantipur.ekantipur.com/news/2014-09-17/395839.html> मा उपलब्ध; चैत २२, २०७३ मा हेरिएको ।
- रावल, रामबहादुर । २०७३ । गुप्तचर प्रतिवेदन अख्तियारलाई । *नेपाल १६* (४०) : २४–२९ । लुईटेल, गुणराज । २०७१ । केयू आफैं मेडिकल कलेज विस्तार गर्दै । *सेतोपाटी* । <http://setopati.com/samaj/20162/> मा उपलब्ध; चैत २२, २०७३ मा हेरिएको ।
- विजयकुमार । २०७३ । लोकमान जान्छन्, अख्तियारबारे सोचौं । *सेतोपाटी* । <http://setopati.com/bichar/55649/> मा उपलब्ध; चैत १७, २०७३ मा हेरिएको ।
- श्रेष्ठ, मकर । २०७२ । मेडिकल कलेजको दादागिरी । *कान्तिपुर* । <http://kantipur.ekantipur.com/news/2015-12-08/20151208093405.html> मा उपलब्ध, वैशाख २७, २०७४ मा हेरिएको ।
- सापकोटा, रामु । २०७३ । चिकित्सा क्षेत्रका संहारक । *हिमाल खबरपत्रिका* । <http://nepalihimal.com/article/11721> मा उपलब्ध; वैशाख २१, २०७४ मा हेरिएको ।
- Gautam, Manish. 2016. Dr. KC Ends His Hunger Strike after 16 Days. *The Kathmandu Post*, July 26, p. 1.
- Kshetry, Jiwan. 2016. Nepal Trapped in Politicized and Failing Institutions: A Study of Judiciary, Constitutional Watchdog and Police. In *Constitution of Nepal: Evolution, Development and Debates*. Pramod Jaiswal, ed., pp 160–179. New Delhi: GB Books.
- Kshetry, Jiwan and Ujwal Thapa. 2016. 12 Reasons Why CIAA Chief Commissioner Lokman Singh Karki has to be Impeached Immediately. Available at https://docs.google.com/document/d/1Vr_-z4ppuDvV0XGruJDv1CXZwro4gHggE1SChPgMPkI/edit; accessed May 30, 2017.
- Neupane, Tufan and Ramu Sapkota. 2016. Hungry for Reform. *Nepali Times*. Available at <http://nepalitimes.com/article/nation/killing-a-crusader,3164>; accessed April 4, 2017.
- República. 2016. Special Court Acquits all 17 in Devdaha Case. March 2, p. 1.
- Sapkota, Ramu. 2015. Manufacturing Fake Doctors. *Nepali Times*. Available at <http://nepalitimes.com/article/nation/Nepal-medical-education-system-infested-by-corrupt-investors-with-political-protection,2585>; accessed March 10, 2017.
- Sharma, Bhadra. 2015. CIAA Powers Curtailed. *The Kathmandu Post*. Available at <http://kathmandupost.ekantipur.com/printedition/news/2015-07-03/ciaa-powers-curtailed.html>; accessed March 30, 2017.

The Kathmandu Post. 2013. Amid Oversight Concerns, Karki Assumes Office.

May 9, pp. 1/4.

The Kathmandu Post. 2017. Nepal Ranks 131 in Corruption Perception Index.

January 26, p.1.

लेखक परिचय

दक्षिण एशियाको बदलिँदो सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिक परिस्थितिबारे गहिरो चासो राख्ने र विशेष गरी सुशासनको मुद्दामा केन्द्रित **जीवन क्षेत्री** नेपाली र अंग्रेजी भाषामा स्वतन्त्र लेखन गर्छन्। उनी पेशाले चिकित्सक हुन्। इमेल : jiwan.kshetri@gmail.com

अनुसूची : सम्बन्धित कागजातहरू

नेपाल मेडिकल काउन्सिल

(नेपाल मेडिकल काउन्सिल ऐन २०२० अन्तर्गत स्थापित)

Nepal Medical Council

(Under Nepal Medical Council Act 1984)

SANSBARI, KATHMANDU, NEPAL

Post Box No. : 13690
Tel: 0977-01-4377164/437164
Fax: 0977-01-4372318
Email: nmo@nmc.org.np
Website: www.nmc.org.np

(अत्यन्त जरुरी, मौखिक)

च.नं. १२९ /०७२/०७३ (७) मिति : २०७२/०४/२४

श्री अधिकारार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
टंगाल, काठमाडौं ।

विषय : प्रतिवेदन सम्बन्धमा ।

उपरोक्त विषयमा त्यहाँको परसञ्ज्या ४/स्वा/विधि/०७२/७३, च.नं. २४४, मिति २०७२/०४/१७ को पत्र प्राप्त भई व्यहोरा अबगत भयो । पश्चात्नुसार यस शैक्षिक वर्षमा स्थलगत निरीक्षण/अनुगमन भएका मेडिकल/डेण्टल कलेजहरूको तपशील बर्धोजनिक निरीक्षण प्रतिवेदनहरूको प्रतिलिपि यसैसाथ उपलब्ध गराइएको व्यहोरा निर्देशानुसार अनुरोध गर्दछु । बाँकी कलेजहरूको प्रतिवेदनको प्रतिलिपि पनि क्रमशः उपलब्ध गराइने व्यहोरा जानकारी गराउँदछु ।

तपशील :

- १) काठमाडौं मेडिकल कलेज
- २) पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान
- ३) काठमाडौं विश्वविद्यालय, स्कूल अफ मेडिकल साइन्सेज
- ४) कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज, भरतपुर, धितवन
- ५) मणिपाल कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज, पोखरा
- ६) चिकित्साविज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, बीर अस्पताल
- ७) नेपालगञ्ज मेडिकल कलेज, नेपालगञ्ज
- ८) मोर्चेन मेडिकल कलेज, विराटनगर
- ९) विराट मेडिकल कलेज, विराटनगर

प्रतिवेदन

कागजात सं. १ : मेडिकल कलेजको निरीक्षण प्रतिवेदनको प्रतिलिपि उपलब्ध गराइएको व्यहोराको पत्र (सौजन्य : नेपाल मेडिकल काउन्सिल) ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
२०४७

फोन : ४४२५६८८, ४४२०१०८
: ४४४०१३१ (एकलचक्र)
टोलफ्री नं : १६६०-०१-२२२३३
फ्याक्स : ४४४०१३८, ४४४०१०८
E-mail : akhtiyar@ntc.net.np

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
टडाल, काठमाडौं

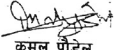
पत्र श्रृंखला :- ०७१/७२ (योजना)
सल्लाह नं :- ३५

मिति :- २०७१/०४/३०

श्री नेपाल मेडिकल काउन्सिल,
बासवारी, काठमाण्डौ ।

विषय:- सहमति प्रदान गरिएको सम्बन्धमा ।

उपरोक्त सम्बन्धमा ताहाँको च.नं.९६ मिति २०७१/०४/३० को पत्रानुसार प्रस्तावित विराट मेडिकल कलेज, विराटनगर र देवदह मेडिकल कलेज, रुपन्देहीमा प्रथम पटक एम.बि.बि. एस. कार्यक्रम सञ्चालनको परिक्षण मान्यता प्रदान गर्ने/नगर्ने सम्बन्धमा नेपाल मेडिकल काउन्सिलको पूर्ण कार्यकारिणी समिति (Full House) तथा आवश्यक विशेषज्ञहरु समेत संलग्न बराई निरिक्षण गराउने सहमति प्रदान गर्न अनुरोध भै आएकोले आयोगको मिति २०७१/४/३० को निर्णय अनुसार उक्त निरिक्षणकार्य गर्न सहमति दिइएको व्यहोरा जानकारीको लागि अनुरोध छ ।

कमल पौडेल
(अनुसन्धान अधिकृत)

कागजात सं. २ : सहमति प्रदान गरिएको पत्र (सौजन्य : हिमाल खबरपत्रिका) ।

कागजात सं. ३ : विद्यार्थी भर्ना सम्बन्धमा लेखिएको पत्र (सौजन्य : हिमाल खबरपत्रिका) ।

नया गरी सभाको ११ बैठकमा पेश गरिएकोमा सो बैठकले सर्वोच्च मन्त्रकारिणात्मक बस्ती छलफल गरी यथाशीघ्र छिटो उपयुक्त रूप सिफारिस पेश गर्न तीन सदस्यीय उपसमितिलाई गठन गरिएको र सो उपसमितिले आफ्नो प्रतिवेदन पेश गरिसकेको अवस्थामा सोही प्रतिवेदनलाई आधार मानी नया गरिएको "स्वीच्छक तथा शीघ्र अवकाश सम्बन्धी निर्देशिका, २०६७" सभामा पेश गर्न सरकारको सिफारिसमा कार्यकारी परिषदले निर्णय गरेकोले सो निर्देशिका स्वीकृत तथा पारित हुन प्रस्ताव पेश गरेमा छ ।
प्रस्ताव नं. २४७०६९: सम्बन्धन सम्बन्धमा नीतिगत निर्णयबारे ।

क. काठमाडौं विश्वविद्यालय ऐनमा प्राविधिक क्षेत्रमा उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने उद्देश्य गृहकोमा आफूना शिक्षित कार्यहरू निर्बाह रूपाया सन्धान गर्न पाउनुको मद्द्ग मयको म्थापनाकाल देखिनै विभिन्न कारणले अन्य कलेजहरूलाई सम्बन्धन प्रदान गर्ने पने पारिस्थित निर्माण भद् सम्बन्धन दिद् जादा हाल १५ वटासम्म सम्बन्धन प्रदत्त कलेजहरूको सख्या पुग्न गएको अवस्था छ । सम्बन्धन प्रदत्त कलेजहरूको शैक्षिक गतिविधि लागूयतका कुराहरू उपर विश्वविद्यालयको समुचित निगरानी विश्वविद्यालयले गरिरहन पने ऐन र नियममा व्यवस्था गरेको भएतापनि आवश्यक जनशक्तिको अपायोपता र आर्थिक अभावका कारण ती कार्यहरूलाई पूरुता दिन असहज महशुस भइरहेको जानकारी गराउदछौ । अधिकास कलेजहरू प्रज्ञक सस्था हुनतिग्भन्दा उद्योग व्यवसायमूलक कम्पनी हुन खोजेका र विश्वविद्यालयको Academic Standard राख्न सघाउनुको सद्द प्रज्ञिक परिषदको निणयलाई स्वीकार नगरी सांको विरुद्द मुद्दामार्गिलामा जानसम्पको शैद्दप्रज्ञिक हरकतमा लागेको स्थितिमा आगामी दिनहरूमा सम्बन्धन धर्दै विश्वविद्यालयहरूलाई कमजोर पार्ने वा भएकासाई पनि मानित विश्वविद्यालय हुन प्रेरित गर्दै Deaffiliate को नीति लिने भन्नेबारे सभाबाट मार्गनिर्देशन हुन पने भनी कार्यकारी परिषदबाट निणय भएकोले ऐनको दफा ५(ब) बमोजिम सभाबाट निणय हुन प्रस्ताव राख्दछु ।

ख. काठमाडौं विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्रदत्त कलेज काठमाडौं कलेज अफ मैनेजमेण्ट सचालका समितिका पुर्व अध्यक्ष तथा सेयरधनी एवं अर्को २० प्रतिशत शेयरधनीले कलेज विधियत सचालन नभएको, व्यापक आर्थिक अनियमितता र अपचलन भएको भनी उजुरी गरेको, विश्वविद्यालयले उजुरीका सम्बन्धमा बुकून छफलका लागि सन्चालक समितिका अध्यक्षलाई पत्र प्रेषित गरेर बोलाउदा पनि पत्रको बेवास्ता गरी छलफलमा नआएपछि कलेजालस्थाको सम्बन्धन सम्बन्धी नियम २०५०को नियम ५.३ अनुसार स्पष्टिकरण माग गरेको, स्पष्टिकरण प्राप्त भएपछि कार्यकारी परिषदले सोही नियमको ५.४ अनुसार प्रो.डा. पुष्करराज बजाचार्यको संयोजकत्वमा ३ सदस्यीय सुपरिवेक्षण समितिको गठन गरियो । सुपरिवेक्षण समितिबाट प्राप्त प्रतिवेदन प्रज्ञिक परिषदको ७७औं बैठकमा छलफल भई सोही नियमको ५.४ बमोजिम जानकारीका लागि आगामी विश्वविद्यालय सभाको ६०औं बैठकमा पेश गर्ने भनी कार्यकारीबाट निणय भएकोले प्रस्ताव पेश गर्दछु ।

कागजात सं. ४ : काठमाडौं विश्वविद्यालयको ६० औं सभाको बैठकमा प्रस्तुत प्रस्ताव (सौजन्य : काठमाडौं विश्वविद्यालय) ।

नेपाल मेडिकल काउन्सिल

(नेपाल मेडिकल काउन्सिल ऐन २०२० अन्तर्गत स्थापित)

Nepal Medical Council

(Under Nepal Medical Council Act 1964)

BANESWAR, KATHMANDU, NEPAL

Post Box No. : 13890
Tel: 0977-01-4377164/4371954
Fax: 0977-01-4372318
E-mail: nmc@nmc.org.np
Website: www.nmc.org.np

कार्यालय:
सिंहदरारी, काठमाडौं, नेपाल
पो.ब.नं. १३८९०

रिक्तित्व नम्बर, गोप्य)

च.नं. २४२/०६०/०६९/१६४

मिति : २०७०/०८/१६

श्री शिक्षा मन्त्रालय
उच्च तथा प्राविधिक शिक्षा शाखा
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

श्री शिक्षा मन्त्रालय
छात्रवृत्ति शाखा
केशरमहल, काठमाडौं ।

विषय: विद्यार्थी भर्ना सम्बन्धमा ।

उपरोक्त विषयमा अक्षित्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प.सं. शौ.प्र. अनु ५९/२०७०-७१, च.नं. ४०७, मिति २०७०/०८/१६ को पत्रानुसार हाललाई निम्नानुसारको मेडिकल/डेप्टल कलेजहरूलाई शैक्षिक वर्ष २०१२ को लागि काउन्सिलले निर्णय गरी निर्धारण गरेको विद्यार्थी भर्ना सीट संख्या नै कायम रहने गरी विद्यार्थी भर्ना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न भनी सम्बन्धित मेडिकल/डेप्टल कलेजहरूलाई पत्राचार गरिएको व्यहोरा जानकारी तथा कार्यान्वयनमा सहयोगको लागि अनुरोध गर्दछु :

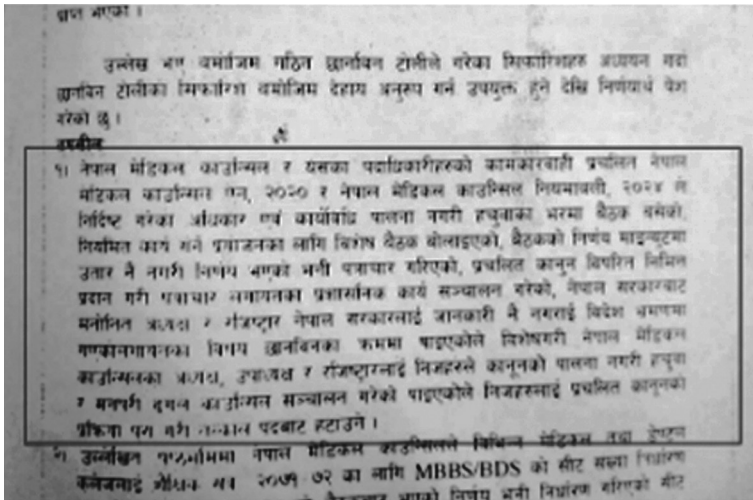
क्र. सं.	कलेजको नाम	गत शैक्षिक वर्ष २०१२ को स्वीकृत विद्यार्थी भर्ना संख्या
१.	काठमाडौं विश्वविद्यालय, स्कूल अफ मेडिकल साइन्सेज, धुलिखेल, काभ्रे ।	एम.बि.बि.एस. - ६० बि.डि.एस. - ३०
२.	काठमाडौं मेडिकल कलेज, सिनामंगल, काठमाडौं	एम.बि.बि.एस. - १५० बि.डि.एस. - ५०
३.	मणिपाल कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज, पोखरा	एम.बि.बि.एस. - १३०
४.	नेपालगञ्ज मेडिकल कलेज, नेपालगञ्ज	एम.बि.बि.एस. - १५०
५.	नेपाल मेडिकल कलेज, जोरपाटी, काठमाडौं	एम.बि.बि.एस. - १५० बि.डि.एस. - ५०
६.	कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज, भरतपुर, चितवन	एम.बि.बि.एस. - १५० बि.डि.एस. - ५०
७.	नोबेल मेडिकल कलेज, विराटनगर	एम.बि.बि.एस. - १५० बि.डि.एस. - ५०
८.	कान्तिपुर डेप्टल कलेज, बसुन्धारा, काठमाडौं	बि.डि.एस. - ६०
९.	लुम्बिनी मेडिकल कलेज, पाल्पा	एम.बि.बि.एस. - १००

जानकारीको निमित्त :

श्री अक्षित्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, (शैक्षिक प्रमाणपत्र छानविन ईकाई)
टंगा, काठमाडौं :

डा. निलमणि उपाध्याय

कागजात सं. ५ : विद्यार्थी भर्ना सम्बन्धमा लेखिएको पत्र (सौजन्य : नेपाल मेडिकल काउन्सिल) ।

कागजात सं. ६ : काउन्सिलका पदाधिकारीलाई पदबाट हटाउन सिफारिस गरेको पत्र (सौजन्य : कान्तिपुर दैनिक) ।